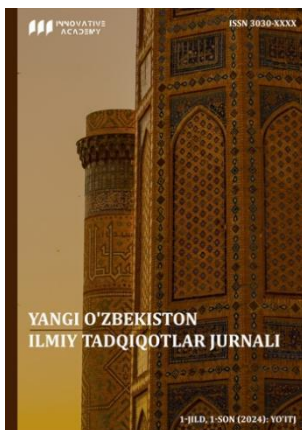

MOVAROUNNAHR ARAB XALIFALIGI TOMONIDAN FATH QILINISHI

Axadbek Mamatov.

Osiyo Xalqaro Universiteti

1-bosqich magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18187385>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 31-dekabr 2025 yil

Ma'qullandi: 2-yanvar 2026 yil

Nashr qilindi: 8-yanvar 2026 yil

KEY WORDS

Movarounnahr, Arab xalifaligi, Qutayba ibn Muslim r.a, fath, Islom, Somoniylar, harbiy strategiya, soliq tizimi, xiroj, jizya

ABSTRACT

Ushbu maqolada VII asrning ikkinchi yarmi va VIII asrning birinchi yarmida O'rta Osiyo hududlarining Arab xalifaligi tarkibiga qo'shib olinishi jarayoni tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida fath yurishlarining sabablari, mahalliy sulolalar (ixshidlar, afshinlar) va arab qo'shinlari o'rtasidagi harbiy to'qnashuvlar hamda Islom dinining hududda yoyilishi tahlil qilingan. Shuningdek, Qutayba ibn Muslim (r.a.)ning harbiy strategiyasi va hududdagi siyosiy o'zgarishlar ilmiy manbalar asosida ko'rib chiqiladi.

KIRISH

Movarounnahr – tarixan Amudaryo va Sirdaryo oralig'idagi hududlarni o'z ichiga olgan bo'lib, o'rta asrlarda jahon sivilizatsiyasining eng muhim chorrahalaridan biri hisoblangan. VII asrning o'rtalariga kelib, Arabiston yarim orolida vujudga kelgan yosh va baquvvat Arab xalifaligi Sosoniylar davlatini tugatgandan so'ng, o'z nigohini Markaziy Osiyo tomon qaratdi. Bu hudud o'sha davrda bir butun davlat emas, balki mayda hokimliklar (Buxoro, Samarqand, Xorazm, Choch va h.k.) ko'rinishida bo'lib, ularning o'zaro nizolari va zaifligi arab qo'shinlari uchun qulay imkoniyat yaratdi [1, B. 45]. Arablarning Movarounnahrda yurishlari shunchaki harbiy bosqin emas, balki mintaqaning madaniy, diniy va ijtimoiy qiyofasini butunlay o'zgartirib yuborgan fundamental burilish nuqtasi bo'ldi. Ushbu maqolada fath jarayonining xronologiyasi va uning mintaq tараqqiyotiga ta'siri yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Movarounnahrning fath etilishi masalasi uzoq vaqtdan buyon tarixshunoslikning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Klassik arab mualliflaridan At-Tabariy, Al-Balozuriy va Ibn al-Asir asarlarida fath jarayonlari batafsil tasvirlangan bo'lsa, zamonaviy tarixshunoslikda V. Bartold, akademik A. Muhammadjonov va B. G'ofurov kabi olimlar ushbu jarayonning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlarini ochib berganlar [2, B. 112].

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tarixiy tahlil, xronologik izchillik va obyektivlik prinsiplaridan foydalanildi. Manbalardagi ma'lumotlar bir-biri bilan solishtirilib, hududiy boshqaruv tizimidagi o'zgarishlar metodologik asosda tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Arablar Movarounnahrda ilk bor 654-yilda, ya'ni Usmon (r.a.) xalifaligi davrida kela boshlagan bo'lsa-da, tizimli fath harakatlari Umaviylar davrida, ayniqsa 705-yilda Qutayba ibn Muslim

(r.a.)ning Xuroson noibi etib tayinlanishi bilan boshlandi. Uning strategiyasi mahalliy hokimlarni bir-biriga qarshi qo'yish va bosqichma-bosqich bo'ysundirishga asoslangan edi.

1-jadval: Movarounnahr fathining asosiy bosqichlari

Yillar	Hudud	Qo'mondon / Voqea
673-674	Buxoro	Ubaydulla ibn Ziyodning ilk yurishi
706-709	Buxoro	Qutayba ibn Muslim tomonidan to'liq bo'ysundirilishi
711-712	Xorazm va Samarqand	Mahalliy sulolalarning mag'lubiyati
713-715	Shosh va Farg'ona	Sirdaryoning narigi sohilidagi yurishlar
751	Talas (Talas jangi)	Arablar va Xitoy (Tan) imperiyasi o'rtasidagi to'qnashuv

Fath natijasida mintaqada yangi soliq va ma'muriy boshqaruv tizimi joriy etildi. Mahalliy aholidan olinadigan xiroj va jizya soliqlari xalifalik xazinasi uchun asosiy daromad manbaiga aylandi.

2-jadval: Fathdan keyingi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar

Soya	O'zgarishning mohiyati
Din	Islom dini davlat diniga aylandi, zardushtiylik va buddaviylik siqib chiqarildi.
Til	Arab tili ilmiy va rasmiy tilga aylandi, keyinchalik fors-tojik tili bilan sintezlashdi.
Soliq	Jizya (g'ayridinlardan) va Xiroj (er solig'i) tizimi joriy etildi.
Boshqaruv	Amirlik tizimi o'rnatildi, devonlar (vazirliklar) tashkil etildi.

VII asrning o'rtalariga kelib, Sosoniylar davlati mag'lub etilgach, Arab xalifaligi o'z nigohini Amudaryoning sharqiy sohillari — Movarounnahrqa qaratdi. Dastlabki yurishlar 650-670-yillarda asosan o'lja olish va mintaqaning kuch-quvvatini sinab ko'rish xarakteriga ega bo'lgan bo'lsa, VIII asr boshlaridan boshlab tizimli bosqinlar davri boshlandi. Bu bosqichning markaziy figurasi Xuroson noibi etib tayinlangan Qutayba ibn Muslim (r.a.) (705–715-yillar) bo'ldi. Qutayba (r.a.) harbiy strateg sifatida Movarounnahrda o'zaro nizo va tarqoqlikdan, ya'ni mahalliy ixshidu afshinlarning bir-biri bilan kelishmovchiliklaridan mohirona foydalandi. U 705-yilda Balxni, keyinchalik 706–709-yillarda og'ir janglar va uzoq qamal natijasida Poykend hamda Buxoroni egalladi. Buxoro bosib olingach, u yerda islom dinini yoyish uchun qattiq choralar ko'rildi, jumladan, har bir xonadonga bittadan arab askari joylashtirildi va jome masjidlari qurila boshlandi.

Qutayba ibn Muslim (r.a.)ning keyingi yurishlari Samarqand va Farg'ona vodiysiga yo'naltirildi. 712-yilda Samarqand ixshidi G'urak bilan olib borilgan muzokaralar va harbiy bosim natijasida shahar taslim bo'ldi. Samarqandning boyligi va strategik joylashuvi xalifalik uchun ulkan iqtisodiy va siyosiy imtiyozlar taqdim etdi. 713–715-yillarda arab qo'shinlari Shosh (Toshkent) va Farg'ona vodiysiga qadar yetib bordi. Arab xalifaligi bu hududlarda o'z mavqeini mustahkamlash uchun "bo'lib tashla va hukmronlik qil" siyosatini qo'lladi, ya'ni bir hukmdorni ikkinchisiga qarshi qayrash orqali umumiy qarshilikni zaiflashtirdi. Biroq, Qutayba (r.a.)ning 715-yilda xalifaga qarshi isyon ko'tarishi va o'z askarlari tomonidan o'ldirilishi arablar fathining shiddatini vaqtincha pasaytirdi, ammo mintaqani to'liq bo'ysundirish jarayoni to'xtamadi.

Arablar fathiga qarshi Movarounnahr aholisining kurashi o'ta shafqatsiz va uzoq davom etdi. Bu kurashda Sug'd, Buxoro, Shosh va Xorazm xalqlari o'z mustaqilligini saqlab qolish uchun jiddiy qarshilik ko'rsatdilar. Ayniqsa, Sug'd ixshidi G'urak va Panjikent hokimi Divashtichning harakatlari diqqatga sazovordir. 720–722-yillarda Divashtich boshchiligidagi qo'zg'olon Mug' tog'idagi qal'ada yakun topgan bo'lsa-da, u xalqning ozodlik ruhini ifodaladi. Mahalliy aholi nafaqat qurol bilan, balki iqtisodiy jihatdan ham qarshilik ko'rsatdi: ko'plab savdogarlar va dehqonlar soliq (jizya va xiroj) to'lashdan bosh tortib, tog'li hududlarga yoki Turkiy xoqonlik nazoratidagi yerlarga qochib ketishdi. Bu davrda "mavaliy"lar (islomni qabul qilgan

mahalliy aholi) va arablarning o'zaro munosabatlari keskinlashdi, chunki yangi musulmonlar soliq imtiyozlaridan mahrum qilinishi norozilikni yanada kuchaytirdi.

Turkiy xoqonlik (ayniqsa, Turgesh xoqonligi) Movarounnahr xalqlarining arablarga qarshi kurashida eng kuchli tashqi tayanch bo'ldi. Turgesh xoqoni Sulu-xoqon (arab manbalarida "Abu Muzohim" — suzuvchi, tinchlik bermaydigan deb atalgan) boshchiligidagi turkiy qo'shinlar 720-yillarda bir necha bor arablarni og'ir mag'lubiyatga uchratdi. Masalan, 724-yildagi "Chanqoqlik kuni" (Yavm al-Atash) voqeasida arab qo'shinlari Farg'ona vodiysida deyarli butunlay yo'q qilindi. Biroq, 737-yilda Sulu-xoqonning o'ldirilishi va Turgesh xoqonligining ichki nizolar natijasida parchalanishi mahalliy xalqlarni yirik harbiy ittifoqchidan mahrum qildi. Shunga qaramay, 751-yildagi Talas jangi (Talas daryosi bo'yida arablar va Xitoyning Tan sulolasi o'rtasidagi to'qnashuv) mintaqadagi siyosiy vaziyatni uzil-kesil hal qildi: arablar g'alaba qozonib, Markaziy Osiyodan Xitoy ta'sirini butunlay siqib chiqardilar va islom dinining mustahkam o'rnashishini ta'minladilar.

VIII asrning o'rtalarida Umaviylar xalifaligining inqirozi va 750-yilda hokimiyat tepasiga Abbosiylar sulolasining kelishi Movarounnahr uchun yangi davrni boshlab berdi. Bu o'zgarishda Movarounnahr va Xuroson aholisi, ayniqsa Abu Muslim boshchiligidagi harakat hal qiluvchi rol o'ynadi. Abbosiylar davrida "arab bo'lmagan musulmonlarga" nisbatan kamsitish siyosati yumshatildi, bu esa mahalliy aristokratiya (dehqonlar) va ulamolarning xalifalik boshqaruv tizimiga integratsiyalashuviga yo'l ochdi. Islom dini endi faqat kuch bilan emas, balki ijtimoiy imtiyozlar, madaniy almashinuv va ilm-fan orqali yoyila boshladi. Movarounnahrning yirik shaharlari — Buxoro, Samarqand, Termiz va Shosh — islomiy ilmlar, fiqh, hadisshunoslik va falsafaning jahon miqyosidagi markazlariga aylandi.

Ushbu davrda iqtisodiy hayotda ham tub o'zgarishlar yuz berdi. Buyuk Ipak yo'li arablar nazoratiga o'tishi bilan savdo-sotiq kuchaydi va yagona valyuta (dirham va dinor) tizimi joriy etildi. Arab tili ilmiy va rasmiy tilga aylandi, bu esa mahalliy olimlarning butun musulmon olami intellektual xazinasini bilan bog'lanishiga imkon berdi. Ammo madaniy assimilyatsiya bir tomonlama bo'lmadi: arablar ham Movarounnahrning qadimiy dehqonchilik madaniyati, sug'orish tizimlari, me'morchiligi va davlat boshqaruvi an'analari bilan ko'p narsani o'rgandilar. IX asrga kelib, Movarounnahrda markaziy xalifalikdan mustaqil bo'lishga intilish kuchaydi va bu jarayon Somoniylar davlatining tashkil topishi bilan yakunlandi. Shunday qilib, arab istilosi natijasida mintaqada yangi sivilizatsiyaning ajralmas qismiga aylandi va o'zining "Oltin davri" (Sharqiy Renessans) sari qadam qo'ydi.

Arab fathi natijasida Movarounnahrda tubdan yangilangan ma'muriy-huquqiy tizim joriy etildi. Dastlabki yillarda arab noiblari mahalliy hukmdorlarni o'z o'rinlarida qoldirib, ulardan faqat katta miqdordagi xiroj va jizya undirish bilan cheklangan bo'lsalar-da, vaqt o'tishi bilan bevosita boshqaruvga o'tildi. Arablar bosib olingan hududlarni "Xuroson noibligi" tarkibiga kiritdilar va boshqaruv markazi sifatida dastlab Marvni, keyinchalik esa Balxni tanladilar. Soliq tizimi islom huquqi — Shariat asosida qayta ko'rib chiqildi. Dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi aholidan olinadigan xiroj miqdori yerning unumdorligi va sug'orish imkoniyatiga qarab belgilangan bo'lsa, islomni qabul qilmagan aholidan jon solig'i — jizya undirildi [1, B. 112]. Ushbu soliq tizimi xalifalik xazinasini uchun ulkan daromad manbai bo'lib xizmat qildi, biroq mahalliy dehqonlar va savdogarlar uchun og'ir yuk bo'lib qoldi, bu esa keyinchalik ko'plab ijtimoiy portlashlarga sabab bo'ldi.

Iqtisodiy sohada arablar pul islohotini o'tkazib, mahalliy tangalar o'rniga arab dirham va dinorlarini muomalaga kiritdilar. Bu chora Movarounnahrning xalifalikning boshqa hududlari bilan iqtisodiy integratsiyalashuvini tezlashtirdi va mintaqalararo savdo-sotiqning mislsiz darajada o'sishiga olib keldi. Ayniqsa, Samarqand va Buxoro kabi shaharlar xalqaro savdo karvonlari to'xtaydigan eng yirik terminallarga aylandi. Sug'orish tizimlari va qishloq xo'jaligiga ham e'tibor kuchaytirildi, chunki xalifalik unumdor yerlardan olinadigan hosildan manfaatdor edi. Biroq, yer egaligi tizimida "mulk" va "vaqf" tushunchalarining kirib kelishi an'anaviy "dehqon" tabaqasining mavqeini o'zgartirib yubordi. Mahalliy aristokratiya o'z

imtiyozlarini saqlab qolish uchun islomni qabul qilib, arab ma'murlari bilan hamkorlik qilishga majbur bo'ldi [2, B. 86].

Islom dinining Movarounnahrda yoyilishi jarayoni silliq kechmadi va bir necha bosqichni o'z ichiga oldi. Qutayba ibn Muslim (r.a.) davrida din asosan harbiy kuch va iqtisodiy rag'bat orqali joriy etilgan bo'lsa, keyinchalik ma'naviy-ma'rifiy ta'sir kuchaydi. Arablar islomni qabul qilgan mahalliy aholini jizya solig'idan ozod qilish haqida va'dalar berganlar, biroq xazina tushumi kamayib ketishidan qo'rqqan ba'zi noiblar bu va'dalarni bajarmaganlar. Bu holat "mavaliy"lar o'rtasida qattiq norozilik tug'dirib, islomni shunchaki soliqdan qochish uchun qabul qilganlar sonini oshirdi [3, B. 45]. Shunga qaramay, Buxoro, Samarqand va Termizda qurilgan ilk masjidlar va madrasalar islom mafkurasining tayanch nuqtalariga aylandi. Islom dini nafaqat din, balki yangi turmush tarzi va huquqiy norma sifatida hayotga chuqur kirib bordi.

Mintaqada islom bilan birga islomgacha bo'lgan dinlar — zardushtiylik, buddaviylik va xristianlik o'rtasida uzoq davom etgan g'oyaviy raqobat yuz berdi. Arab xalifaligi ma'muriyati "Ahli kitob"ga (yahudiy va xristianlar) nisbatan birmuncha bag'rikeng bo'lsa-da, "butparast" deb hisoblangan zardushtiylik ibodatxonalarini vayron qilish yoki masjidlarga aylantirish siyosatini olib bordi. Masalan, Buxorodagi mashhur "Moh" ibodatxonasi o'rnida jome masjidi barpo etilgani tarixiy manbalarda qayd etilgan [1, B. 128]. VIII asrning ikkinchi yarmida "oq kiyimlilar" (Muqanna) qo'zg'oloni kabi harakatlar nafaqat siyosiy, balki diniy xarakterga ham ega bo'lib, ular islomning qat'iy normalariga qarshi chiqib, qadimiy e'tiqodlarni qayta tiklashga urinishgan edi. Biroq, markaziy hokimiyatning kuchi va yangi dinning ijtimoiy tartib o'rnatishdagi afzalliklari tufayli islom g'alaba qozondi.

Movarounnahr xalifalik tomonidan bosib olingan bo'lsa-da, madaniy jihatdan u xalifalikning o'zini "zabt etdi". Arab tili mintaqada ilm-fan va din tiliga aylangach, mahalliy olimlar islom sivilizatsiyasining eng yirik namoyandalari sifatida maydonga chiqdilar. Bu davrda Movarounnahrda qog'oz ishlab chiqarishning yo'lga qo'yilishi (751-yildagi Talas jangidan so'ng Xitoy asirlari orqali) butun musulmon olamida kitob madaniyatining rivojlanishiga turtki berdi [4, B. 204]. Samarqand qog'ozi o'zining sifati bilan dunyoga mashhur bo'ldi va Abbosiylar xalifaligining ma'muriy hujjatlari hamda ilmiy asarlarini yozishda asosiy vositaga aylandi. Bu madaniy yuksalish keyinchalik "Sharq Renessansi" deb atalgan davrning poydevori bo'lib xizmat qildi.

Movarounnahrlik muhaddislar, faqihlar va mutafakkirlar islom ilmlarini tizimlashtirishda yetakchi bo'ldilar. Masalan, Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy kabi buyuk siymolar hadis ilmini eng yuqori cho'qqiga olib chiqdilar. Arab xalifaligi tarkibida bo'lish Movarounnahr aholisiga Bag'dod, Qohira va Damashq kabi yirik madaniy markazlar bilan erkin muloqot qilish imkonini berdi. Bu esa o'z navbatida astronomiya, matematika va tibbiyot sohalarida ulkan yutuqlarga erishilishiga sabab bo'ldi. Shunday qilib, arab fathi natijasida mintaqaja jahon sivilizatsiyasining uzviy qismiga aylandi va o'zining intellektual salohiyati bilan islom olami taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shdi [2, B. 156].

Arab qo'shinlarining Movarounnahrda muvaffaqiyati nafaqat ularning diniy g'oyalari, balki Vizantiya va Sosoniylar bilan bo'lgan urushlarda orttirgan ulkan harbiy tajribasi bilan ham bog'liq edi. Arablar Movarounnahrning mustahkam mudofaa devorlari bilan o'ralgan shaharlarini (masalan, Poykend va Samarqand) egallash uchun murakkab qamal texnikalaridan, jumladan, manjaniklarni (tosh otuvchi qurilmalar) qo'llashgan. Shuningdek, ular psixologik bosim o'tkazish uslubidan ham keng foydalanishgan: biror shahar qattiq qarshilik ko'rsatsa, u shafqatsizlarcha vayron qilingan, bu esa qo'shni shaharlarning jangsiz taslim bo'lishiga xizmat qilgan. Qutayba ibn Muslim (r.a.) qo'shinlari tarkibida nafaqat arablar, balki islomni yangi qabul qilgan va o'lja ilinjida bo'lgan mahalliy jangchilarning ham bo'lganligi harbiylarning son jihatdan ustunligini ta'minlagan. Bu holat mahalliy hukmdorlar o'rtasida o'zaro ishonchsizlikni keltirib chiqargan va umumiy mudofaa tizimini ichdan yemirgan.

Movarounnahr shaharlari strategik jihatdan "shaxristan" (ichki shahar) va "rabod" (tashqi shahar) qismlaridan iborat bo'lib, arablar dastlab rabodlarni egallab, shahar iqtisodiyotini bo'g'ib qo'yish taktikasini qo'llaganlar. Suv yo'llarini to'sib qo'yish yoki sug'orish tarmoqlarini vayron qilish orqali shaharlarni taslim bo'lishga majbur qilishgan. Masalan, Samarqand qamali paytida shahar suv ta'minoti tizimiga zarar yetkazilishi shahar hokimi G'urakni sulh tuzishga majbur qilgan muhim omillardan biri bo'lgan. Shu bilan birga, arab qo'shinlarida otliq askarlarning harakatchanligi va cho'l sharoitiga moslashuvchanligi ularga kutilmagan zarbalar berish imkonini bergan, bu esa og'ir qurollangan va sekin harakatlanuvchi mahalliy qo'shinlar uchun kutilmagan muammo bo'lib chiqqan.

Arab fathidan oldin Movarounnahr jamiyati o'ziga xos feodal iyerarxiyaga ega bo'lib, unda "dehqonlar" (yirik yer egalari va qishloq hokimlari) yetakchi siyosiy va iqtisodiy kuch hisoblangan. Arablar kelgach, bu tabaqaning mavqei keskin o'zgarishlarga duch keldi. Dastlab arab ma'murlari dehqonlarni o'zlarining asosiy ittifoqchisi sifatida ko'rib, ularga soliq yig'ishda ma'lum vakolatlar qoldirishgan. Biroq, vaqt o'tishi bilan xalifalikning markazlashgan boshqaruv tizimi mahalliy aristokratiyaning mustaqilligini cheklab qo'ydi [2, B. 194]. Dehqonlar o'z yerlarini va ijtimoiy mavqeini saqlab qolish uchun ommaviy ravishda islomni qabul qila boshladilar, bu esa ularning nafaqat dinini, balki madaniy qiyofasini ham arablashtira boshladi. Bu jarayon natijasida eski sug'd va turkiy zodagonlar tabaqasi asta-sekin yangi shakllanayotgan musulmon elitasi tarkibiga singib ketdi.

Shu bilan birga, quyi tabaqalar — oddiy kashovarlar va hunarmandlar uchun arab fathi ikki tomonlama ta'sir ko'rsatdi. Bir tomondan, urushlar va og'ir soliqlar ularning turmush darajasini pasaytirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, xalifalik tarkibidagi yagona iqtisodiy hudud hunarmandchilik mahsulotlari uchun yangi bozorlarni ochdi. Shahar aholisining o'sishi va savdo yo'llarining xavfsizligi ta'minlanishi natijasida yangi ijtimoiy guruhlar — savdogarlar va ulamolar qatlami shakllandi. Bu yangi tabaqalar arab tilini va islom huquqini tezda o'zlashtirib, jamiyat boshqaruvida dehqonlarning o'rnini egallay boshladi [1, B. 145]. Bu ijtimoiy transformatsiya Movarounnahrning keyingi asrlardagi barqaror rivojlanishi va davlatchilik an'analarining yangilanishi uchun zamin yaratdi.

XULOSA

Movarounnahrning Arab xalifaligi tomonidan fath etilishi Markaziy Osiyo tarixidagi eng murakkab va serqirra jarayonlardan biri hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, ushbu fath mintaqa uchun bir qancha muhim oqibatlarini keltirib chiqardi. Birinchidan, O'rta Osiyo xalqlari yagona mafkura – Islom dini ostida birlashdi, bu esa keyingi asrlarda mintaqaning ma'naviy va madaniy yuksalishiga xizmat qildi. Arab xalifaligi tarkibiga kirish orqali Movarounnahr jahon savdo yo'llari (Buyuk Ipak yo'li) tizimida yanada faolroq ishtirok eta boshladi, bu esa shaharlarning o'sishi va hunarmandchilikning rivojlanishiga olib keldi [3, B. 88].

Ikkinchidan, garchi dastlabki davrlarda arab tili ilmiy til sifatida ustunlik qilgan bo'lsa-da, bu jarayon mintaqada "Sharq Renessansi" deb ataluvchi buyuk ilmiy yuksalishga poydevor bo'ldi. Xorazmiy, Farg'oniy, Ibn Sino va Beruniy kabi mutafakkirlarning yetishib chiqishi aynan mana shu madaniy sintezning mahsulidir. Shuningdek, arab boshqaruv tizimi mintaqada markazlashgan davlatchilik an'analarining takomillashishiga ta'sir ko'rsatdi. Biroq, shuni ham ta'kidlash lozimki, fath jarayoni mahalliy xalqlarning qattiq qarshiligi va ko'plab qurbonlar berilishi bilan kechdi. Mahalliy madaniyatning bir qismi (ayniqsa, qadimgi yozuvlar va ibodatxonalar) yo'q qilindi. Ammo uzoq muddatli istiqbolda Movarounnahr Islom dunyosining eng nufuzli markazlaridan biriga aylandi va Somoniylar davrida o'z mustaqilligini yangi sifat bosqichida tiklashga muvaffaq bo'ldi. Bu davr nafaqat siyosiy bo'ysunish, balki ikki buyuk sivilizatsiyaning o'zaro boyishi davri sifatida baholanishi lozim.

1. Narshaxiy, Abu Bakr — Buxoro tarixi — Toshkent: Fan nashriyoti, 1991. — 120 b.
2. Bartold, V.V. — Turkiston mo'g'ullar istilosi davrida — Toshkent: O'zbekiston, 2017. — 350 b.
3. Sagdullayev, A. va boshqalar — O'zbekiston tarixi — Toshkent: Sharq, 2012. — 256 b.
4. Az-Zahabiy, Shamsuddin — Islom tarixi — Bayrut: Dar al-Kutub, 1990. — 410 b.

**INNOVATIVE
ACADEMY**